

III. EDUKOLOGIJA

TEISINIO UGDYMO INTEGRACIJA PRADINIO IR PAGRINDINIO UGDYMO BENDROSIOSE PROGRAMOSE

Doc. dr. Romas Prakapas

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas prakapas@mruni.eu

Danguolė Juciuvienė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas edk@mruni.eu

*Pateikta 2012 m. vasario 18 d.
Parengta spausdinti 2012 m. balandžio 19 d.*

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama mokslinė problema – kaip atsiskleidžia teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje kintant mokomųjų dalykų ugdymo programų turiniui, ypač pradinio ir pagrindinio ugdymo centruose, kur nėra atskiro teisiniui ugdymui skirto mokomojo dalyko. Vadovaujantis atviro kodavimo principais, naudojant atviro kodavimo kokybinio tyrimo duomenų apdorojimo programą „Kokybis“ analizuoti du strateginiai ugdymo turinį reglamentuojantys nacionaliniai dokumentai – Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2003) ir Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2008). Formuluoja-

mos išvados, jog keičiantis pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrosioms programoms, teisinis ugdymas išlieka aktualus – jis integruojamas į vis daugiau mokomųjų dalykų programų (pradedant bendraisiais tikslais, uždaviniais, ugdytinomis vertybinėmis nuostatomis ir baigiant konkrečiu mokomojo dalyko turiniu ir metodinėmis gairėmis mokytojui): pradiniam ugdyme teisinis ugdymas integruotas į dorinį, kalbinį ugdymą, pasaulio pažinimą ir kūno kultūrą, o pagrindiniame ugdyme – į dorinį, kalbinį, socialinį, meninį, technologinį ugdymą, matematiką ir kūno kultūrą. Atskirai paminėtinas 2008 m. Bendrosiose programose atsirandantis pilietiškumo ugdymo mokomasis dalykas – teisinis ugdymas integruotas visose šio mokomojo dalyko programos dalyse (įvade, nuostatoje, turinyje, mokinių pasiekimuose, ugdymo gairėse bei išvadose).

Reikšminiai žodžiai: teisinis ugdymas, mokykla, bendrosios programos.

Įvadas

Teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje yra svarbus ir aktualus savo paskirtimi, siekiant moksleivius ugdyti sąmoningus, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius kontekstualizuoti teisine žinias, konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime. Akivaizdu, jog tinkamas teisinis ugdymas yra demokratinio auklėjimo pagrindas. Žmogus gali visapusiškai išreikšti save kaip pilietis tik tada, kai žino ne tik savo teises ir pareigas, bet ir supranta bei gerbia įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves bei teisėtus interesus. Galima daryti prielaidą, jog tik tuomet, kai sėkmingai realizuojamas ugdymas mokykloje, galima tikėtis visuomenės tobulėjimo. Ugdymo realybėje kylančios problemos, susijusios su visuomenės gyvenimo pokyčiais, ugdymo turinys, kaip socialinio užsakymo raiška, atspindi šiandieninės visuomenės poreikius, lūkesčius, problemas. L. Jovaišos (2001) teigimu, visuomenei ir asmenybei prasmingas ugdymo turinys, atitinkantis konkrečios visuomenės materialinę ir dvasinę kultūrą.

Kalbant apie sparčią socialinę, o karu ir teisinio ugdymo turinio kaitą, reikia pabrėžti akivaizdų ugdymo turinį reglamentuojančių programų – Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2003) ir Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2008) (toliau tekste – Bendrosios programos) – kaitos elementą – fokusavimąsi į kompetencijos ugdymą, suponuojamą dviejų ugdymo paradigmu – klasikinės ir laisvojo ugdymo – kaitos. Prielaida pradėti ugdymo turinio programų pertvarką buvo sukurta Lietuvos švietimo koncepcija (Jonynienė, 1993). Tai savo ruožtu paskatino mokslines ir praktines diskusijas švietimo kaitos ir mokyklos tobulinimo tema, vedusias į susitarimus Lietuvos bendrojo ugdymo klausimais. Galiausiai, L. Duoblienė ir T. Bulajeva (2008) atliko Bendrųjų programų analizę, išryškindamos ugdymo programų kaitos prielaidas bei ją lemiančius veiksnius.

Teisinis ugdymas kaip reikškinys mokslinėje literatūroje pakankamai plačiai analizuojamas siekiant atskleisti teisinio ugdymo sampratos turinį, dažniausiai žvelgiant iš teisės mokslo perspektyvų (Vaišvila, 2009; Šlapkauskas, 2004 ir kt.). Pastaruoju metu

gana dažnai analizuojamas teisinio ugdymo būvis, ypač vertinant ugdymo proceso dalyvių nuostatas, bendrojo ugdymo mokyklose (Prakapas, Žilinskienė, 2008; Prakapas, Motiejūnaitė, 2009; Penkauskas, 2010 ir kt.) ir kiti klausimai. Tačiau šiame kontekste išryškėja mokslinė **problema** – kaip atsiskleidžia teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose kintant mokomųjų dalykų ugdymo programų turiniui, ypač pradinio ir pagrindinio ugdymo centruose, kur nėra atskiro teisiniam ugdymui skirto mokojo dalyko.

Objektas – teisinio ugdymo raiška pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrosiose programose.

Tikslas – atskleisti teisinio ugdymo būvį keičiantis pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrosioms programoms.

Metodai – mokslinės, metodinės ir teisinės literatūros analizė ir apibendrinimas bei 2003 m. ir 2008 m. Bendrųjų programų turinio analizė. Tyrimas atliktas 2011 m. rugsėjo–lapkričio mėn. Tyrimo duomenų (1975 A4 formato lapai teksto) turinio analizei atlikti buvo naudojama kokybinių tyrimų atviro kodavimo programa „Kokybis“¹. Tekstas apdorotas ir analizuotas vadovaujantis atviro kodavimo principu – išgryninant reikšminius žodžius. Šiuo principu buvo surastos svarbiausios su teisiniu ugdymu susijusios subkategorijos ir kategorijos. Visa tai leido išryškinti ir vizualizuoti, kaip ir kokiose ugdymo srityse labiausiai pasireiškia teisinis ugdymas, kaip ir kokiais aspektais mokyklinio ugdymo turinio dalis siejasi su atskiromis teisės šakomis.

Ugdymo turinio kaita

Švietimo gairėse (2002) akcentuojama, jog Lietuva yra įžengusi į sparčios kaitos, naujų iššūkių amžių, kuris kelia reikalavimus asmeni ir visuomenę ugdančiai švietimo sistemai. Globalizacija, informacijos sprogimas, sparti kaita, visuomenės išsiskaidymas – tai iššūkiai, kurie esmingai sureiškina socialinį ir kultūrinį švietimo vaidmenį, todėl visuomenė, atsakydama į šiuos iššūkius, gali remtis nuolat atsinaujinančia švietimo sistema. Taigi švietimo kaita yra būtinybė, nes švietimas turi būti lankstus naujovėms, siekiant atitikties paskirčiai – tarnauti sparčiai kintančios visuomenės poreikiams. Kaita yra nuolatinis ir visa apimantis procesas. Galima bandyti jai suteikti norimą tempą, pageidaujama kryptį ir priimtinesnį pobūdį. L. Duoblienė (2011, p. 95) teigia, jog kaitos pajauta leis kritiškai įvertinti norą „pagriebti“ ugdymo tikrovę, ją užfiksuoti ir planuoti, siekiant tam tikrų standartų, tobulinti.

Kaip pažymima Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, vertinimo, atnaujinimo diegimo strategijoje (Žin., 2007, Nr. 63-2440), bendrojo ugdymo mokykla gana jautri švietimo kaitos procesams: keičiantis švietimo sistemai, kinta ir ugdymo turinys, apimantis mokomąsias programas, mokymo ir mokymosi metodus, kontekstą, mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo būdus, mokymo(si) priemones. Ugdymo

¹ Kokybinių tyrimų atviro kodavimo programa „Kokybis“. Prieiga per internetą: <<https://sites.google.com/site/kokybis/>>.

turinys, kaip vertybių visuma, anot Ž. Jackūno (2006, p. 89), turi laiduoti įvairiapusę asmens galių sklaidą ir remtis visuminiu kultūros kontekstu, t. y. jis apima asmens fizinei ir dvasinei brandai svarbias visų kultūros sričių žinias, gebėjimus ir vertybes; aprėpia medžiagą, susijusią su visomis pagrindinėmis žmogaus visuomeninio gyvenimo ir veiklos sritimis; aprėpia mokomąją medžiagą, apimančią tarpusavyje derinamus vietinį, nacionalinį, regioninį bei globalinį požiūrius į tikrovę; organiškai vienija visas sudedamąsias perteikiamų kultūros vertybių turinio dalis: žinias, gebėjimus, įgūdžius, vertybines nuostatas; apima organiškai derinamas žinias, gebėjimus, nuostatas, susijusias ir su teorija, ir su praktika, su fundamentinėmis mokslo žiniomis ir taikomosiomis mokslo sritimis; vienija teorines, istorines, kritines (pastarosios yra susijusios tik su sociokultūriniais procesais) bei metateorines žinias.

Ugdymo turinys bene ryškiausiai atsispindi ugdymo turinio programose, kurios savo ruožtu yra mokymo tikslų, uždavinių, turinio, siekiamų rezultatų ir mokymo principų visuma. Tai veikimo planas, nužymintis gaires, orientyrus, kurie padeda siekti norimo tikslo. Kaip pažymi V. Jonynienė (1993, p. 174–175), ugdymo programos lemia keturi veiksniai: besimokančiojo poreikiai, mokymosi veiklos pobūdis, reikalavimai žinioms ir visuomenės poreikiai. Taigi, šiandien ugdymo turinys suprantamas gana plačiai – tai ir dalykų turinys, ir mokymosi metodai bei priemonės, mokinio įgyta patirtis ir mokymosi aplinka. Todėl svarbiausias vaidmuo šiame procese tenka mokyklai ir mokytojams kaip geriausiai pažįstantiems savo mokinius ir jų poreikius bei gebančius pritaikyti ugdymo turinį taip, kad kiekvienas mokinytis, pagal savo išgales, pasiektų kuo geresnių rezultatų.

P. Sahlberg (2005) teigia, kad norint spėti su gyvenimo kaita, ugdymo turinį reikia periodiškai atnaujinti. Tai pažymi ir R. Bruzgelevičienė (2008, p. 125), teigdama, kad nuo pat reformos pradžios Lietuvoje į ugdymo turinio atnaujinimą žvelgta kaip į vieną svarbiausių visos švietimo sistemos kaitos būdų. Mokomosios programos kaita, anot P. Sahlberg (2005), rodo gebėjimą suprasti kaitą ir aiškią mokomosios programos koncepciją – būtinas sąlygas, kad nauja mokomoji programa būtų sėkmingai pritaikyta praktikoje. Daugelis mokomųjų programų keičiamos todėl, kad jos ilgą laiką buvo sudarinėjamos tradiciškai, daug mokomųjų programų tapo perkrautos, painios ir netinkamos nei mokytojams, nei mokiniams. Dėl šios priežasties turėtų pasikeisti mokomosios programos kryptis – nuo mokomosios programos kaip produkto modelio turėtų būti pereita prie mokomosios programos kaip proceso modelio. Toks perėjimas taip pat pakeistų mokomosios programos funkciją – iš grynai techninio dokumento ji taptų platesne idėja, kuri būtų naudinga kuriant mokyklų tobulinimo gaires.

Analizuojant ugdymo turinį, pastebėta, jog 2003 m. paskelbtas Bendrasis programos suponavo būtinybė užtikrinti ugdymo kokybę; šalies politinio, ekonominio, socialinio bei kultūrinio gyvenimo kaita; žinių visuomenės plėtra; mokyklos bendruomenės ir vietos bendruomenės kaita. 2008 m. pristatant Bendrąsias programas pagrindinėmis ugdymo turinio atnaujinimo kryptimis laikytina orientacija į bendrųjų kompetencijų ir esminių dalykinių kompetencijų ugdymą, ypatingą dėmesį kreipiant į mokymąsi mokyti. Šalia to deklaruojamas siekis stiprinti ugdymo individualizavimą, atsižvelgiant į skirtingus mokinių poreikius; stiprinti ugdymo turinio integraciją;

suderinti dalykų turinio apimtis, atsisakant aktualumą praradusių ugdymo turinio elementų ir įtraukiant naujus, aktualius. Taigi, akivaizdu, jog 2003 m. Bendrąsias programas labiausiai paskatino Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą, 2008 m. – bendrųjų kompetencijų ir esminių dalykinių kompetencijų ugdymo svarba, ypatingą dėmesį kreipiant į mokymąsi mokyti.

Pagrindinis valstybės lygmens dokumentas, reglamentuojantis ugdymo turinį bendrojo ugdymo mokykloje, yra Bendrosios programos (2003; 2008), kurios nusako ugdymo kryptį (tikslus ir uždavinius), taip pat tai, ko ir kaip turėtų būti mokomi moksleiviai (ugdymo turinį ir metodus), kad įgytų jiems būtiną žinojimą ir supratimą, išsiugdytų esminius gebėjimus ir vertybines nuostatas. Be to, jos apibrėžia ugdymo turinį visos šalies švietimo sistemos lygmeniu. Tai yra vienas iš svarbiausių dokumentų, skirtų šalies švietimo sistemai valdyti. Mokyklos, vadovaudamosi Bendrosiomis programomis, formuoja mokyklos lygmens ugdymo turinį pagal mokinių grupių ir atskirų mokinių poreikius. Mokytojai, atsižvelgdami į Bendrąsias programas ir mokyklos lygmens ugdymo turinį, formuoja klases ir mokinio lygmens ugdymo turinį taip, kad mokiniai pagal savo išgales pasiektų kuo geresnių rezultatų.

Teisinio ugdymo integracija pradinio ugdymo Bendrosiose programose

Teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje užima svarbią vietą. Nepaisant to, kad savarankiško privalomojo mokomojo dalyko ugdymo plane nėra, jis integruojamas į visų ugdymo pakopų atskirų mokomųjų dalykų programas (tikslą ir uždavinius, ugdymo gaires, turinį, mokinių pasiekimus, metodines nuorodas, ugdytinas vertybines nuostatas ir pan.). Analizuojant pradinio ugdymo Bendrąsias? programas, teisinio ugdymo atskiri aspektai aptinkami doriniame, kalbiniame ugdyme, kūno kultūroje bei pasaulio pažinime. Integruotas teisinis ugdymas pradinio ugdymo koncentre daugiausiai siejasi su konstitucine, administracine, šeimos bei baudžiamosios teisės šakomis.

Lyginant skirtingų metų pradinį ugdymą reglamentuojančias Bendrąsias programas (2003; 2008), pastebėta, kad daugiausia dėmesio teisiniam ugdymui skiriama dorinio ugdymo (tiek 2003, tiek ir 2008 m.) programose. 2003 m. redakcijos programose ypatingas dėmesys teisiniam ugdymui užkoduotas dalyko uždaviniuose, vertybinėse nuostatose bei metodinėse nuorodose. Tuo tarpu 2008 m. dorinio ugdymo programoje teisinis ugdymas kur kas plačiau išryškinamas ugdymo gairėse, mokinių pasiekimų srityje ir dalyko turinyje. Analizuojant atskiras teisinio ugdymo iliustracijas ir jas, galimo turinio prasme, priskiriant pagal teisės šakas, paaiškėjo, jog doriniame ugdyme beveik tolygiai dominuoja konstitucinės (*Pareigos tėvams. Pareiga saugoti savo ir kitų gyvybę*) bei baudžiamosios (*Svarstoma, kas yra gera, o kas – bloga, ir mokomasi elgtis teisingai*) teisės atskiros temos ar jų epizodai, nors galima aptikti ir administracinės (*Žmogus turi ne tik teises, bet ir pareigas, kad kiekvienas yra atsakingas už savo sprendimus bei veiklą*) teisės epizodų.

Kitose pradinio ugdymo koncentro mokomųjų dalykų 2003 m. programose teisinis ugdymas integruotas fragmentiškai, kiek ryškiau pateikiamas 2008 m. atnaujintose programose (gimtųjų kalbų ugdymo, lietuvių gestų kalbos, pasaulio pažinimo bei kūno

kultūros). Analizuojant kalbų (lietuvių k. ir gimtųjų k.) programų turinį, pastebėta, kad 2003 m. integracija vykdyta per literatūrinį ugdymą, o 2008 m. pagrindinis teisinio ugdymo akcentas numatomas kalbinėje veikloje. Svarbu pažymėti, kad 2008 m. pasaulio pažinimo (mokinių pasiekimų dalyje) ir kūno kultūros (ugdymo gairių dalyje) programose naujai atsiranda atskiri teisinio ugdymo aspektai, kurių nebuvo 2002 m. atitinkamų mokomųjų dalykų programose.

Teisinio ugdymo integracija pagrindinio ugdymo Bendrosiose programose

Analizuojant nustatyta, kad teisinis ugdymas integruojamas į daugiau pagrindinio ugdymo Bendrųjų programų mokomųjų dalykų nei pradiniam ugdyme. Atskiri teisinio ugdymo aspektai aptinkami doriniame, socialiniame, meniniame, kalbiniame ugdyme bei tokiuose bendrojo ugdymo dalykuose kaip informacinės technologijos, kūno kultūra, technologijos, matematika. Jie aptinkami išsilavinimo standartų, turinio, mokinių pasiekimų, ugdymo gairių, integravimo galimybių dalyse. Turinio prasme integruojamos temos sietinos su konstitucine, civiline, administracine bei baudžiamąja teise. Gana daug atskirų ugdymo turinio fragmentų sietini su teisės istorija.

Analizuojant teisinio ugdymo raišką pagrindinio ugdymo Bendrosiose programose (2003; 2008), pastebėta, kad daugiausia dėmesio teisiniam ugdymui, lygiai kaip ir pradiniam ugdyme, skiriama dorinio ugdymo (tiek 2003, tiek ir 2008 m.) ir socialinio ugdymo (tiek 2003, tiek ir 2008 m.) programose. 2003 m. Bendrųjų programų doriniame ugdyme daugiausia kalbama apie žmogaus ir vaiko teises ir įsipareigojimus (*Išvelgti žmonių bendravimo taisykles ir normas, suvokti žmogaus ir vaiko teises bei įsipareigojimus*), gyvūnų teises (*Žino gyvūnų teises ir geba jas argumentuoti*), skirtingų lyčių lygias teises (*Suvokti skirtingų lyčių lygias teises*), o 2008 m. Bendrųjų programų doriniame ugdyme yra labiau akcentuojama, kas gina ir saugo vaiko teises (*Vaiko teises, kurias gina Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija; Vaiko teisės ir atsakomybė iki 14 metų. Kas saugo ir gina vaiko teises*), kas rūpinasi vaiko teisėmis ir socialine apsauga (*Mokytojas paaikškina mokiniams, kas rūpinasi vaiko teisėmis ir socialine apsauga (tėvai, globėjai, socialiniai pedagogai, Vaiko teisių apsaugos tarnyba, Caritas organizacija, savivaldybės socialinės rūpybos skyriai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija*).

Abiejų Bendrųjų programų istorijos dalyko programose teisinės užuomazgos yra beveik tapачios, kalbama apie visuomenę ir jos raidos bruožus demokratinėse ir totalitarinėse šalyse, apie Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją bei JAV nepriklausomybės deklaraciją. Pasakytina tai, kad 2003 m. bendrųjų programų istorijos mokomojo dalyko turinyje yra kur kas daugiau atskirų aspektų dėstymo turinyje (*Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija. Pilietinės visuomenės atsiradimas. Pirmosios rašytinės konstitucijos. Visuomenė ir jos raidos bruožai demokratinėse ir totalitarinėse šalyse. Žmogaus teisių padėtis demokratinėje ir totalitarinėje valstybėje.*), o 2008 m. Bendrųjų programų istorijos mokomajame dalyke šių temų sumažėja, tačiau pažymėtina, kad 2008 m. atsiranda savarankiškas mokomasis dalykas – Pilietiškumo ugdymas (2003 m. programose (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai) jis buvo integruotas į kitus mokomuosius dalykus, daugiausia į istorijos mokomąjį dalyką).

Pabrėžtina, kad atnaujintose 2008 m. Bendrosiose programose didžiausias dėmesys teisinio ugdymo aspektams yra skiriamas būtent pilietiškumo ugdymo dalyko programoje. Pilietiškumo ugdymo pamokose, lyginant pagrindinio ugdymo mokomųjų dalykų programas, teisiniam ugdymui skiriama daugiausiai dėmesio. Teisinis ugdymas integruotas visose šio mokomojo dalyko programos dalyse (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Teisinio ugdymo integravimas į pilietiškumo ugdymo (2008) programą

Programos dalis	Iliustracija
Įvadas	Mokykla padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė ir bendruomeninė kiekvieno iš mūsų pareiga ir atsakomybė
Nuostatos	Pripažinti, gerbti ir remti pagrindines demokratijos vertybes ir principus: asmens ir tautos teises, laisves, teisingumą, lygybę, solidarumą, atsakomybę ir pan.
Turinys	Žmogaus ir vaiko teisės. Lietuvos, Europos ar kitos institucijos, į kurias galima kreiptis dėl žmogaus teisių pažeidimų. Lietuvos teisinė sistema. Pagrindiniai Europos Sąjungos teisinės sistemos bruožai
Mokinių pasiekimai	Paaikškinti svarbiausias valdžios institucijų funkcijas, įtvirtintas Konstitucijoje. Pripažinti ir gerbti vienas kito teises ir laisves. Nusakyti teisinės valstybės principus. Atpažinti ir analizuoti įvairius vaikų ir žmogaus teisių pažeidimo atvejus
Ugdymo gairės	Mokiniai sąvoką „teisė“ nagrinėja analizuodami teisės ir pareigos santykį. Mokiniai aiškinasi, kas yra įstatymas, ką reiškia įstatymo viršenybės užtikrinimas ir kodėl tai būtina, aiškinasi, ką reiškia gyventi teisinėje valstybėje
Išvados	Svarbu, kad mokiniai įgytų bendrą supratimą apie demokratinę valstybę ir pilietinę visuomenę, kad galėtų savais žodžiais paaikškinti kai kurias pagrindines sąvokas, vertybes ir principus, susijusius su demokratinė valstybe ir pilietine visuomene (pvz., žmonių suverenumas, teisė, pareiga, tolerancija, pilietinė atsakomybė ir kt.)

Atskiri pilietiškumo ugdymo programos teisinio ugdymo aspektai savo turiniu labiausiai sietini su konstitucinės teisės šaka, tačiau galima išvelgti ir tarptautinės, baudžiamosios, civilinės teisės užuominų.

Atkreiptinas dėmesys, kad atnaujintose 2008 m. Bendrosiose programose atskiri teisinio ugdymo aspektai yra išryškunami ir matematikos, informacinių technologijų, kūno kultūros, menų pamokose. Per matematikos, menų pamokas yra užsimenama apie autorių teises (*Autorių teisės; Gerbti duomenų ir autorių teisių apsaugos teises normas*), technologijų ir kūno kultūros pamokose atkreipiamas dėmesys į vartotojų teisių bei asmens atsakomybės demokratinėje visuomenėje problemas (*Vartotojų teisės; Puoselėja socialinę ir pilietinę ugdytinio patirtį, demokratines asmens nuostatas ir vertybes*). 2003 m. Bendrosiose programose (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai) teisiniai aspektai šiuose bendrojo ugdymo dalykuose nėra integruoti.

Kalbinio ugdymo atskiruose mokomuosiuose dalykuose teisinio ugdymo integracija analogiška pradinio ugdymo kalbų mokomosioms programoms: 2003 m. programose integracijos elementai išryškėja literatūrinio ugdymo metu, o 2008 m. programose – kalbiniame ugdyme, nors turinio prasme tiek vienoje, tiek ir kitoje programoje nurodomos tos pačios temos (*Draugų teisės ir pareigos. Piliiečio pareigos. Teisės – privilegijos ar pareigos. Žmogaus teisės. Teisės – privilegijos ar pareigos*).

Taigi, atnaujintose 2008 m. programose pagrindiniame ugdyme teisiniui ugdymui yra skiriamas vis didesnis dėmesys. Tai liudija, jog atskiri teisinio ugdymo aspektai integruojami beveik visų mokomųjų dalykų programose, ko nebuvo 2003 m. programose.

Nagrinėjant pagrindinio ugdymo Bendrąsias programas, paaiškėjo, jog teisinio ugdymo iliustracijas vertinant pagal teisės šakas galima išvelti kiek kitoki, nei pradinio ugdymo koncentre, pasiskirstymą. Pastebėta, jog kiekvienos mokomojo dalyko ugdymo programos teisinio ugdymo aspektai dažniausiai atspindi vieną pagrindinę teisės šaką, vyraujančią toje srityje (šeimos teisės klausimai labiausiai išryškėja doriniame bei kalbiniame ugdyme; konstitucinės teisės – socialiniame ugdyme; civilinės teisės – matematikoje, informacinėse technologijose, technologijose, menuose). Pavieniai baudžiamosios ar administracinės teisės aspektai aptinkami skirtingose mokomųjų dalykų programose.

IŠVADOS

1. Bendrųjų programų ir turinio kaitą suponavo laikmečio sąlygos pereinant iš klasikinės ugdymo paradigmos į laisvąjį ugdymą. Tai susiję su antruoju švietimo reformos etapu.
2. Keičiantis pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrosioms programoms, teisinis ugdymas išlieka aktualus – jis integruojamas į vis daugiau mokomųjų dalykų programų (pradedant bendraisiais tikslais, uždaviniais, ugdytinomis vertybinėmis nuostatomis ir baigiant konkrečiu mokomojo dalyko turiniu ir metodinėmis gairėmis mokytojui): pradiniam ugdyme teisinis ugdymas integruotas į dorinį, kalbinį ugdymą, pasaulio pažinimą ir kūno kultūrą, o pagrindiniame ugdyme – į dorinį, kalbinį, socialinį, meninį, technologinį ugdymą, matematiką ir kūno kultūrą. Atskirai paminėtinas 2008 m. Bendrosiose programose atsirandantis pilietiškumo ugdymo mokomasis dalykas – teisinis ugdymas integruotas visose šio mokomojo dalyko programos dalyse (įvade, nuostatose, turinyje, mokinių pasiekimuose, ugdymo gairėse bei išvadoje).
3. Pagrindinio ugdymo Bendrųjų programų, priešingai nei pradinio ugdymo Bendrųjų programų, teisinio ugdymo aspektai dažniausiai atspindi vieną pagrindinę teisės šaką, vyraujančią toje srityje (šeimos teisės klausimai labiausiai išryškėja doriniame bei kalbiniame ugdyme; konstitucinės teisės – socialiniame ugdyme; civilinės teisės – matematikoje, informacinėse technologijose, technologijose, menuose).

LITERATŪRA

- Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, vertinimo, atnaujinimo diegimo strategija. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 63-2440.
- Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2003.
- Bruzgelevičienė, R. *Lietuvos švietimo kūrimas*. Vilnius: Sapnų sala, 2008.
- Duoblienė, L. *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011.
- Duoblienė, L.; Bulajeva, T. Ugdymo kokybė bendrojo lavinimo mokykloje. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai – kokybiško ugdymo garantas? *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2008, 21: 61.
- Jackūnas, Ž. *Lietuvos švietimo kaitos linkmės*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006.
- Jonynienė, V. *Ugdymo turinio programų pertvarka. Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993.
- Jovaiša, L. *Ugdymo mokslas ir praktika*. Vilnius: Agora, 2001.
- Pekauskas, A. Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Pedagogika*. 2010, 99: 97.
- Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2008.
- Prakapas, R.; Motiejūnaitė, I. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių požiūris. *Socialinis ugdymas*. 2009, 9 (20): 15–17.
- Prakapas, R.; Žilinskienė, R. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris. *Socialinis darbas*. 2008, 7 (2): 53.
- Sahlberg P. Curriculum reform and implementation in the 21st century: policies, perspectives and implementation (2005). [interaktyvus, žiūrėta: 2012-02-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.pasisahlberg.com/downloads/Turkey%20ICC%202005%20Proceedings.pdf>>
- Šlapkauskas, V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004.
- Švietimo gairės: Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003–2012*. Vilnius: „Dialogo“ redakcija, 2002.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2009.

THE INTEGRATION OF LEGAL EDUCATION INTO THE GENERAL CURRICULA FOR PRIMARY AND BASIC EDUCATION

Doc. dr. Romas Prakapas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Danguolė Juciuvienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The article presents research carried out September through November 2011 in order to analyse the scientific problem of the position of legal education in the context of changing curricula in general education schools, especially in the centres of primary and basic education that do not include a separate subject of legal education. The subject of the research was the aspect of legal education in the general curricula for primary and basic education. The aim of the article is to reveal the position of legal education in the context of changing general curricula for primary and basic education.

Two strategic documents of national scale regulating curricula: The General Curricula and the Standards of Education: Pre-school, Primary and Basic Education (2003) and The General Curricula for Primary and Basic Education (2008) were analysed following the principles of open coding and using the Kokybis software for open coding qualitative research data processing. The following conclusions were drawn: a) the change in the general curricula and their content was determined by the conditions of the time when the classical education paradigm was replaced by liberal education (this is related to the second stage of the education reform); b) while the general curricula for primary and basic education change, legal education remains relevant and is integrated into more and more subject curricula (from the general aims, goals, and values to be taught to the specific content of the subject and methodological guidelines for teachers): at the level of primary education, legal education is integrated into the subjects of moral education, linguistic education, world cognition and physical education; at the level of basic education, legal education is integrated into the subjects of moral education, linguistic education, social education, artistic education, technological education, mathematics and physical education; c) the subject of civic education appearing in the General Curricula of 2008 needs special mention as legal education is integrated throughout all the parts of the subject curriculum: introduction, provisions, content, pupil achievements, teaching guidelines and conclusions; d) in contrast to the general curricula for primary education, the general curricula for basic education contain the aspects of legal education that generally reflect the main branch of law prevailing in each specific field, thus the issues of family law are highlighted in moral and linguistic education, while those of constitutional law are discussed in social education, and civil law questions are highlighted in the lessons of mathematics, information technologies, and the arts.

Keywords: legal education, school, general curricula